

HET MEISJE MET DE LEICA

Helena Janeczek

Het meisje met de Leica

Vertaald door Els van der Pluijm

2019
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

De vertaalster ontving voor deze vertaling
een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Copyright © 2017 Ugo Guanda Editore S.r.l., Via Gherardini 10,
Milano, Gruppo editoriale Mauri Spagnol

Copyright Nederlandse vertaling © 2019 Els van der Pluijm

Oorspronkelijke titel *La ragazza con la Leica*

Oorspronkelijke uitgever Gruppo editoriale Mauri Spagnol

Omslagontwerp bij Barbara

Omslagbeeld Gerda Taro © International Center of Photography/
Hollandse Hoogte

Vormgeving binnenwerk Peter Verwey, Heemstede

Druk Bariet ten Brink, Meppel

ISBN 978 94 031 5060 4

NUR 302

debezigebij.nl

‘Ze was duidelijk... dat leuke meisje, het noodlot, waar je
wel achteraan moest.’

Georg Kuritzkes
in een radio-interview uit 1987

*Ondanks je dood, je stoffelijke resten,
troost het antieke goud van je haren,
de bloesem van je lach in de wind
en de gratie waarmee je
lachend de kogels ontweek
om oorlogsscènes vast te leggen,
dat alles, Gerda, ons nog steeds.*

Luis Pérez Infante,
Voor Gerda Taro, gestorven aan het front van Brunete

Inhoud

VOORWOORD. Stellen, foto's, coïncidenties 1	9
EERSTE DEEL	
Willy Chardack, <i>Buffalo, N.Y., 1960</i>	21
TWEEDE DEEL	
Ruth Cerf, <i>Parijs, 1938</i>	107
DERDE DEEL	
Georg Kuritzkes, <i>Rome, 1960</i>	197
NAWOORD. Stellen, foto's, coïncidenties 2	302
DANKWOORD	342
FOTOVERANTWOORDING	344

VOORWOORD – Stellen, foto's, coïncidenties 1

Zodra je die foto hebt gezien, kun je je ogen er niet van afhouden. Ze lijken gelukkig, innig gelukkig, en ze zijn jong, zoals helden betaamt. Mooi kun je eigenlijk niet zeggen, al kun je het evenmin ontkennen, en heldhaftig zien ze er al helemaal niet uit. Dat komt door de lach die hun ogen dichtknijpt en hun tanden toont, geen fotogenieke lach maar zo onbevangen dat ze onweerstaanbaar zijn.

Hij heeft een paardengebit en toont dat met tandvlees en al. Zij niet, maar haar hoektand schittert naast de ontbrekende volgende tand, al is het met de charme van kleine aantrekkelijke imperfecties. Het licht vloeit over het wit van zijn gestreepte overhemd, valt op de hals van de vrouw. Haar lichte huid, de scherpe diagonaal van de halsspieren van het profiel tegen de rugleuning, zelfs de kromming van de armleuningen versterken de zorgeloze energie die met die gezamenlijke lach losbarst.

Ze zouden op een plein kunnen zitten, maar die makkelijke stoeltjes geven eerder de indruk dat we in een park zijn, waar de achtergrond versmelt tot een dicht bladergordijn. Dan vraag je je af of dat decor, dat ze helemaal voor zichzelf hebben, de tuin kan zijn van een villa van de haute bourgeoisie die de grens over is gevlucht sinds in Barcelona een revolutie smeult. Nu is die koelte onder de bomen van het volk: van die twee die met dichtgeknepen ogen schateren van het lachen.

De revolutie is een willekeurige dag waarop mensen de straat op gaan om de staatsgreep te voorkomen die haar wil smoren, maar waarop ze evengoed een pauze inlassen om even te genieten. De *mono azul* dragen als een zomerjurkje, een stropdas onder je salopette, omdat je graag mooi wilt zijn in de ogen van de ander. Hier heb je niks aan het mastodontische geweer dat door de handen van wie weet hoeveel ongelukkige soldaten is vastgehouden voordat de anarchistische vrijheidsstrijder het kreeg die nu de oplichtende hals van zijn vriendin niet kan strelen.

Afgezien van dat onding, zijn ze op dat moment volkomen vrij. Ze hebben al gewonnen. Als ze zo blijven lachen, als ze zo gelukkig blijven, lijkt het niet al te urgent of ze met dat eerbiedwaardige wapen wel een schot kunnen lossen. Wie gelijk heeft zal zeker winnen. Nu mogen ze genieten van de

door het bladerdak gefilterde zon, van het gezelschap van de geliefde.

Dat mag de wereld best weten. Die moet in één oogopslag zien dat daar aan de ene kant die eeuwenoude oorlog woedt, generaals die in Marokko sloop zijn gegaan met hun nietsontziende huurlingenleger, en dat er aan de andere kant mensen zijn die hun huidige leven willen verdedigen en elkaar liefhebben.

In die eerste dagen van augustus 1936 komen ze met velen naar Barcelona om zich aan te sluiten bij het eerste volk van Europa dat niet heeft gearzeld zich tegen het fascisme te wapenen. Ze vertellen over de roerige stad in de universele taal van de foto's in de kranten die op de halve wereld in kiosken liggen, die worden opgehangen in kantoren van de partij en de vakbond, uitgevent door krantenjongens, hergebruikt om eieren en al wat er groeit in te rollen, en die zelfs iemand die geen kranten koopt of leest met zijn neus op de feiten drukken.

In Barcelona worden de vreemdelingen die zijn toegesnel om aan hun zijde te vechten door de inwoners met open armen verwelkomd en beginnen die al te wennen aan het koeterwaals dat overal in zwang is, krijgen ze er plezier in ze te begroeten met *compañero* en *compañera*, om zich vervolgens desnoods te behelpen met gebaren, onomatopoeën, zakwoordenboekjes. De fotografen, die niet op wapens en training wachten, zijn onderdeel van deze onafgebroken stroom vrijwilligers. Ze zijn hier voor ons, ze zijn net als wij, kameraden, begrijpt iedereen die ze aan het werk ziet en ze hun werk laat doen.

Maar de twee vrijheidsstrijders op de foto moeten zo lachen dat ze nergens erg in hebben. De fotograaf verplaatst zich,

drukt nogmaals af, riskeert zichzelf te verraden om dat stel dat geheel opgaat in die uitbundige, intieme lach van nog dichterbij te nemen.

Deze foto lijkt sprekend op de eerste, behalve dat hier zichtbaar wordt dat de man en de vrouw dermate verliefd zijn dat ze zich niet bekommeren om het leven dat zich om hen heen afspeelt. De schaarbeweging van de voeten die achter hen het plaveisel doorknippen onthult dat ze niet in een park zijn maar misschien wel op de Ramblas, waar de gemobiliseerde stad samendromt. En we zien het stoeltje naast hen, waar een andere vrouw op zit.

Van haar hoofd zien we niet meer dan een plukje kroezig haar, van haar lichaam alleen een ingepakte arm. Maar eigenlijk had je haar blik gewild, de blik van iemand die van dichtbij heeft gezien wat jij uit de beelden kunt opmaken maar zich aan jouw ogen onttrekt.

De fotograaf die deze twee kameraden heeft vastgelegd is

niet alleen. Het zijn een man en een vrouw, die naast elkaar aan de rechterkant van de straat staan.

Vervolgens ontdek je de foto van een vrouw op diezelfde stoeltjes en kun je je geluk niet op. Totdat je, rechts bovenaan, een randje van het profiel van de jonge vrijheidsstrijder ontdekt die op de andere foto's verrukt naar zijn blonde meisje kijkt. Deze fabrieksarbeidster, die een modetijdschrift in haar vreemd afstekende handen en een geweer tussen haar benen houdt, lijkt beslist niet het type dat zich laat meeslepen door sensatiebeluste nieuwsgierigheid als er een stel fotografen verschijnt dat ook haar vereeuwigt nadat ze alles hebben gedaan om zich de schaterlach van die verliefde kameraden niet te laten ontgaan. Nee, zeg je tegen jezelf, zo iemand ziet de dingen die haar niet aangaan wel en niet. Ze blijft enigszins op haar hoede, want ze hebben haar een wapen gegeven, maar ze wil vooral genieten van dit vredige moment.

Een paar dagen later echter – zo stel je je voor – komt die vrijheidsstrijdster op het strand waar wordt getraind en ziet ze de twee fotografen terug. Hij met dat half zigeunerachtige, in elk geval zorgeloze air, zij als een plaatje uit het tijdschrift dat ze zelf op de Ramblas las, maar met een onhandig fototoestel om haar nek dat tot haar middel reikt.

Nu is ze nieuwsgierig: wie zijn die twee? Waar komen ze vandaan? Hebben ze een avontuurtje, zoals er zoveel opbloeien in dit klimaat van mobilisatie en hoogzomer en vrijheid, of zijn ze man en vrouw?

Zoiets moet wel, aangezien ze, harmonieus en eensgezind, woorden wisselen in een harde taal. Zij glimlachend en soepel als een kat, maar wat kordater als ze instructies geeft over hoe de kameraden hun wapen moeten vasthouden. Beiden zijn druk in de weer, opgewekt en vrolijk, delen zelfs hun Gauloises ten teken van verbroedering en dankbaarheid.

‘Ik heb ze al eerder gezien,’ onderbreekt de vrijheidsstrijdster als de fotografen weggaan en ze allemaal opgewonden commentaar geven, maar niemand luistert naar haar. De kameraad-journalist die hen hierheen heeft gebracht, heeft interessantere berichten. Ze zijn net aangekomen uit Parijs en waren er al bijna geweest, omdat hun tweemotorige vliegtuig een noodlanding in de Sierra heeft gemaakt. Een kopstuk van de Franse pers heeft zijn arm gebroken, maar zij twee hebben nog geen schrammetje, goddank. Hij, Robert Capa dus, zegt dat Barcelona prachtig is en hem doet denken aan zijn geboortestad, behalve dat hij niet naar Boedapest kan zolang dat in handen is van admiraal Horthy en diens reactionaire regime. Gerda Taro, zijn vriendin, moet een *alemana* zijn, een van die geëmancipeerde jonge vrouwen die zich zelfs niet klein lieten krijgen door Hitler.

‘Mogen we weten wanneer die foto’s verschijnen?’ dringen de vrijheidsstrijdsters aan.

De journalist belooft te informeren, maar niet bij de fotografen, die alweer klaarstaan om te vertrekken naar de gebieden waar wordt gevochten: eerst naar het front in Aragón en dan omlaag, naar Andalusië.

Een jaar na deze foto's zijn in Barcelona de eerste achttien doden gevallen voor de gebouwen die door het vuur van de kruiser *Eugenio di Savoia* in puin zijn geschoten. De milities zijn opgeheven, de vrouw is terug naar de fabriek. Wie weet naait zij de uniformen voor het Ejército Popular, waar de anarchisten zonder discussiëren moeten gehoorzamen en er geen plaats meer is voor vrouwen. Maar in die werkplaatsen luisteren ze nog steeds naar de radio, becommentariëren ze het nieuws en spreken ze elkaar moed in.

Je stelt je voor dat iemand een krant van 27 juli 1937 voorleest. Er staat dat Madrid heldhaftig standhoudt, al is de vijand ook met de misdadige steun van de Duitse en de Italiaanse luchtmacht opgetrokken naar Brunete, waar een tragisch ongeval heeft plaatsgevonden. Gerda Taro, een fotografe die van ver was gekomen om de strijd van het Spaanse volk te vereeuwigen, is daar gesneuveld, zo'n toonbeeld van moed dat generaal Enrique Líster voor haar kist heeft gebogen en de dichter Rafael Alberti bijzonder indrukwekkende woorden aan haar heeft gewijd.

‘Was dat niet die vrouw die ons op het strand heeft gefotografeerd?’ roept een naaister, waarmee ze de aandacht weer trekt van de meisjes die inmiddels bij de buitendeur van de loods over hun eigen beslommingen staan te praten. Jazeker, dat is ze: in het artikel staat ook iets over de ‘*ilustre fotógrafo húngaro Robert Capa que recibió en Paris la trágica noticia*’.

De naaisters van de uniformenfabriek verstommen, aangeslagen door hun herinneringen.

De zon in de rug, zand in hun schoenen, luid gelach toen een van hen in het zand tuimelde, omgegooid door de terugslag van haar wapen, en zodra een ander in de roos schoot daverend gejuich. En toen die buitenlandse die – dat zag je meteen – een *senyoreta* met zachte handjes was geweest en in Parijs had kunnen blijven om superelegante actrices en mannequins te vereeuwigen, maar hierheen was gekomen om hen te fotograferen terwijl ze op het strand leerden schieten. Ze bewonderde hen zelfs, alsof ze hen een heel klein beetje benijdde. En nu is ze gesneuveld als een soldaat, terwijl zij zich in de fabriek krom werken en vervolgens rondrennen op zoek naar eten, maar ze leven nog. Het is niet eerlijk. Mogen de fascisten rotten in de hel!

Een van degenen die keihard getroffen zijn door het bericht is de vrouw die met dat modeblad op de Ramblas zat. De emotie die haar op dat moment overrompelt, terwijl de net weer aangestoken peuk haar vingers schroeit en de naaimachines achter haar ratelen, is niet louter erkentelijkheid voor de offerbereidheid van zo'n groentje uit een kil land. Er is een haarscherp beeld bij haar naar boven gekomen dat ze een jaar geleden vluchtig had opgepikt toen ze haar ogen opsloeg van haar lectuur: een donkere man en een blondje met een pagekopje fotograferen een blondje met een pagekopje en een donkere man die gelukkig lachen. Het blondje houdt haar hoofd opzij als ze afdrukt met een toestel dat haar voorhoofd verbergt. De donkere man gebruikt zo'n klein toestel dat het zijn wenkbrauwen vrijlaat, even dik als die van de vrijheidsstrijder. Dan, zodra ze hebben afgedrukt, lachen ook zij, uitbundig en samenzweerderig. Zelfs de ogen van een buitenstaander als zij kunnen zien dat die twee zichzelf in de andere twee hebben herkend. En even verliefd zijn.

Het toeval wilde dat de fotografen, toen ze net in Barcelona van boord waren gegaan, op een stel stuitte dat sprekend op hen leek. Het was vast ook puur toeval dat Gerda Taro die foto van die uitbundige lach had kunnen maken, terwijl Robert Capa misschien een paar seconden had verloren met het instellen van de groothoek. Als zij met het toestel had gewerkt waarmee hij haar had leren fotograferen – de Leica – zouden ook haar negatieven de rechthoekige vorm hebben gehad waardoor we de tweede foto van het stel en die van de vrouw met het tijdschrift aan Capa kunnen toeschrijven. Gerda zou die feilloze centrering van het rechthoekige beeld niet voor elkaar hebben gekregen als ze geen goedkope reflex van middenformaat had gekocht, een Reflex-Korelle. Maar

na zes maanden waren de gezamenlijke inkomsten zodanig dat hij een Contax kon aanschaffen en de metgezel van zijn hongerjaren, zijn Leica, kon afstaan aan het meisje dat hem had aangemoedigd, zodat hij die jaren achter zich kon laten.

Geld hadden ze niet toen ze uit Parijs vertrokken – zij aan het begin van haar avontuur als fotografe, hij zonder opdracht, al werd hij wel steeds vaker gevraagd – maar met een onuitputtelijk vertrouwen dat ze naam zouden maken.

In Parijs wonen zonder iets anders dan een Leica was een kwestie van elke dag weer improviseren. Onder pseudoniem zouden ze meer werk vinden, daar waren André Friedmann en Gerda Pohorylle van overtuigd. Ze hadden zelfs het verhaal bedacht over Robert Capa die alles bezat waar het hun aan ontbrak: rijkdom, succes, een doorlopend visum in een paspoort van een land dat werd bewonderd vanwege een regering die niet werd bezoedeld door oorlogen en dictaturen. Verenigd in een geheim bondgenootschap met als startkapitaal een alias, waren hun levens nog hechter verbonden, waren hun dromen over de toekomst nog stoutmoediger.

Toen was de tijd van de sprookjes voorbij. Sinds de Spaanse Republiek onder vuur lag, bestond de enige bravoure daarin dat je op de juiste tijd op de juiste plaats was om een werkelijkheid vast te leggen die het protest moest wakker schudden, levend houden, die het ingrijpen van de vrije wereld moest afdwingen.

Maar omdat een foto ook iets zegt over wie deze heeft gemaakt, moeten de twee snapshots van een stel waaraan ze zich zo moeiteloos konden spiegelen wel een beeld geven van de makers. Op Taro's foto verdelen de man en de vrouw de ruimte eerlijk, verenigd door die lach die door de lucht schalt, een compositie die zo harmonieus is dat ze die energie-uitbarsting van de weeromstuit versterkt. Capa's foto

plaatst de vrouw in het midden, beklemtoont haar fysieke aantrekkingskracht, maar wel terwijl ze zich naar haar kameraad buigt en vanuit het perspectief van diens opgetogen blik.

Ze liepen naast elkaar, hun oog viel op die twee zo vergelijkbare, zo onbekommerde vrijheidsstrijders. Maar hun plezier in dat spiegelbeeld was niet de aanleiding om hetzelfde onderwerp te fotograferen, zodat minstens een van de twee opnamen naar de kranten kon worden gestuurd. Het is de belofte die is ingelost op hun gezichten en hun lichamen die door hun innig gelukkige lach een gedaanteverwisseling hebben ondergaan, de utopie die werd waargemaakt in de paar seconden dat die man en die vrouw volkomen vrij waren. Vrij, ja, en met vergelijkbare idealen en gevoelens, maar niet hetzelfde. Robert Capa heeft namelijk het verlangen vastgelegd om zich zonder enige terughouding aan elkaar over te geven, Gerda Taro een ongeneerde vreugde die de wereld wil bestormen.

Ze waren verschillend, complementair, op die dag in augustus die zich voorgoed heeft onttrokken aan wat daarna zou gebeuren. Dat vertellen ze zelf, onopzettelijk, net zo onbevangen als hun onsterfelijke lach, via die zelfportretten die ze stiekem hebben gemaakt van hun kameraden, in de strijd en de liefde, in die korte zomer van de anarchie in Barcelona.

EERSTE DEEL

Willy Chardack

Buffalo, N.Y., 1960

Wie is dat, die daar aankomt, dat elke man naar haar kijkt,
die de lucht doet beven met haar heldere lach...

Guido Cavalcanti

*Ja soll denn etwas so schönes nur einem gefallen
Die Sonne, die Sterne gehören doch auch allen.
Ich weiss nicht zu wem ich gehöre
ich glaub ich gehöre nur mir ganz allein.*

*Mag iets wat zo mooi is slechts door een enkeling worden bewonderd
terwijl de zon, de sterren van iedereen zijn?
Ik weet niet aan wie ik toebehoor.
Ik denk aan mezelf, alleen aan mezelf.*

‘Ich weiß nicht zu wem ich gehöre’ (1930)
van Friedrich Hollaender en Robert Liebmann,
gezongen door Marlene Dietrich

Doctor Chardack is vroeg wakker geworden. Hij heeft zich gewassen en aangekleed, een kop oploskoffie en de weekendeditie van *The New York Times* meegenomen naar zijn werkkamer, de pagina's over de politiek doorgebladerd, die hij wat beter wil volgen nu de run op het Witte Huis spannend wordt. Dan legt hij de krant ondersteboven terug, pakt pen en papier en gaat aan het werk.

Buiten klinkt geen enkel geluid, behalve heel af en toe het gekwetter van zwaluwen en kraaien, en het verre gebrom van een enkele auto, op zoek naar een tankstation of op weg naar iets anders. Straks zullen ook de burens om beurten in hun auto stappen om naar de kerk te gaan, op familiebezoek of naar restaurants met '*Sunday's Special Breakfast*', maar gelukkig is Willy Chardack van al die bezigheden gevrijwaard.

Hij is niet verbaasd als de telefoon gaat nadat hij net is begonnen aan een artikel, en roept 'Dat is voor mij!' naar de rest van het huis, meer uit gewoonte dan om te voorkomen dat zijn vrouw zich slaperig naar het toestel spoedt.

'Dr. Chardack,' antwoordt hij, zoals altijd zonder inleidende groet.

'Hold on, sir, call from Italy for you.'

'Willy,' zegt een stem, gedempt door de intercontinentale verbinding, 'ik heb je toch niet wakker gemaakt?'

'Nein, absolut nicht!'

Hij heeft meteen begrepen wie hem belt. Zijn ze nog steeds oude vrienden, slijtvast als het litteken van een lelijke

val uit een boom in het Rosental, en iedereen die nog leefde kon van zich laten horen.

‘Georg, is er iets gebeurd, zijn er problemen?’

In de tijd dat hij Willy was, was hij ook de vriend geweest die om praktische hulp kon worden gevraagd: vooral om geld, aangezien hij dat altijd meer had gehad dan de anderen. Daarom moet de beller nu dan ook lachen, hard lachen, terwijl hij zegt dat hij niets nodig heeft, maar dat er wel degelijk iets is gebeurd, geen twijfel aan, en dat heeft hij, Willy, daarginds in Amerika voor elkaar gekregen, zo indrukwekkend dat hij de verleiding om te bellen in plaats van te schrijven onmogelijk had kunnen weerstaan.

‘Gefeliciteerd! Grandioos wat je hebt gedaan, ik durf zelfs te zeggen: historisch.’

‘Dank je,’ reageert hij op een toon en in een tempo die wel erg routineus overkomen. Chardack is geen type voor complimenten, eerder voor geestige opmerkingen, maar hij kan er niet één bedenken.

Ooit waren ze de kampioenen van de lach. Nee, dat is overdreven, maar ze konden de dodelijke ernst van de debatten wel heel goed opvrolijken met hun spottende opmerkingen, en Willy Chardack had nooit voor zijn kameraden ondergedaan. Ook nu waardeerden zijn collega’s zijn droge humor, nog aangescherpt door zijn Duitse accent (dat van de halvegare wetenschapper) en hij vond het wel prettig om niet als een, naar Amerikaanse maatstaven, al te chagrijnig personaage over te komen.

Als Willy Chardack de verre stem van Georg Kuritzkes hoort, ziet hij hem voor zich *en plein air*, met de hele vriendenclub, of niet per se in de openlucht maar in de sfeer van een opgewekte, luchtige Franse film, al waren ze nog niet in Parijs. Maar het Rosental kon zich moeiteloos meten met